

MUIEAD A. KALAL

SYSTEM GOSPODARCZY IRAKU

I. CHARAKTERYSTYKA GOSPODARCZA IRAKU

Irak jest — z gospodarczego punktu widzenia — bogato wyposażony przez naturę. Żyzna gleba, obfitość słodkiej wody i doskonały klimat międzyrzecza Eufratu i Tygrysa, gdzie się ponoć znajdował legendarny Raj, *sprzyjają rolnictwu i lasom palm* daktylowych, pokrywających wielkie obszary kraju¹. Obok tego Irak posiada zasoby surowcowych bogactw naturalnych. Najważniejszym z nich jest ropa naftowa. Stwierdzone zasoby tego bogactwa wynoszą około 4,8 mld ton, natomiast zasoby potencjalne szacowane są na około 7,6 mld ton, a nawet 20 mld ton. Zasoby stwierdzone stanowią około 5% zasobów ogólnoswiatowych i ponad 10% zasobów na Bliskim Wschodzie. Pod względem wydobycia ropy naftowej Irak znajduje się na drugim miejscu wśród krajów OPEC (1980 r.), a na czwartym pod względem posiadanych zasobów tego surowca².

W ostatnich latach coraz większego znaczenia nabiera również eksploatacja innych surowców: fosforytów, siarki i marmurów. Długą tradycję ma też eksploatacja asfaltu. Zapewne już w najbliższej przyszłości zacznie się wydobycie rud metali. O ile ropa naftowa, gaz (skroplony), a także ostatnio siarka stanowią artykuły wywozowe, o tyle pozostałe znajdują zastosowanie wewnątrz kraju³.

Obecnie liczba mieszkańców Iraku wynosi około 13 mln osób, osiedlonych głównie w dolinach wielkich rzek Eufratu i Tygrysa oraz w górach na północy kraju (przeważnie Kurdowie, który stanowią 18% mieszkańców Iraku). Powierzchnia kraju wynosi 435 000 km², a średnia gęstość zaludnienia 30 mieszkańców na 1 km². Podział ludności na mieszkańców miast, wsi i koczowników pokazuje tabela 1.

¹ Irak zajmuje pierwsze miejsce na świecie pod względem ilości drzew palmowych na jednego mieszkańca. Zob. *Iraq in Figures*, Bagdad 1981, s. 3.

² S. Kadum, *Al-Machzum Al-Nafti* (Zasoby ropy naftowej), Oil and Development Magazine 1981, nr 7, s. 25.

³ J. Głodek, Irak, Warszawa 1982, s. 177.

Tabela 1

Podział ludności Iraku między miasto i wieś (w %)

Miejsce zamieszkania	Rok		
	1970	1977	1980
Miasto	56	62	68
Wieś	41	36	31
Koczownicy	3	2	1
Razem	100	100	100

Źródło: *Iraq in Figures*, Bagdad 1981, s. 6.

Tabela 2

Zatrudnienie w Iraku według działów gospodarki

Dział gospodarki	Liczba zatrudnionych w latach			
	1975		1980	
	w tys.	w %	w tys.	w %
Rolnictwo	1540,0	55,0	1833,0	40,2
Przemysł przetwórczy	330,0	11,0	859,0	18,8
Górnictwo	170,0	6,0	210,0	4,6
Handel i usługi	164,0	5,7	301,0	6,6
Transport	162,0	5,6	295,0	6,5
Budownictwo	73,0	2,6	103,0	2,3
Rzemiosło	18,5	0,6	50,5	1,2
Gospodarka komunalna	14,5	0,5	15,7	0,4
Inne działy	380,0	13,0	883,0	19,4
Ogółem	2882,0	100	4550,2	100

Źródło: *Statistical Abstract 1980*, Bagdad oraz Alef-Ba 1983, nr 4, s. 783.

Ogółem w Iraku jest 315 miast, w których mieszka obecnie około 68% ludności. Ponad 40% ludności zajmuje się rolnictwem, a pozostała część zatrudniona jest w przemyśle, usługach, rzemiosle, handlu i transporcie.

Udział poszczególnych działów gospodarki w tworzeniu produktu narodowego brutto (GNP) był w 1980 r. następujący⁴: górnictwo — 40%, usługi, transport i rzemiosło — 22%, handel, banki i ubezpieczenia — 15%, rolnictwo i leśnictwo — 13%, przemysł przetwórczy — 10%.

Produkt narodowy brutto i dochód narodowy Iraku przedstawia tabela 3. Dane podane są w dinarach irackich ID (kurs dinara irackiego w stosunku do dolara USA wynosi 1\$ USA = 0,3 ID).

Dane tabeli 3 ukazują szybkie tempo rozwoju kraju w latach 1975 - 1980. Roczne tempo wzrostu GNP osiągnęło w tym okresie imponującą wysokość 25,12%. Jednakże rok 1981 przyniósł spadek wszystkich uwzglę-

⁴ Dane pochodzą z centralnego raportu partii Baas, ogłoszonego w maju 1982 r., na IX Krajowej Konferencji.

Tabela 3

Produkt narodowy brutto i dochód narodowy Iraku

Wskaźnik	1975	1980	1981
Produkt narodowy brutto, w mln ID	4 884	15 227	14 492
Dochód narodowy, w mln ID	2 917	12 231	9 147
Dochód narodowy na 1 mieszkańca			
– w ID	269	998	666
– w \$ USA	900	3 300	2 200

Źródło: B. Yusef, Al-Sinaa, *Scientific*, Concern with Industrial and Administrative Development 1982, nr 1.s 16.

Tabela 4

Znaczenie dochodów ze sprzedaży ropy naftowej w niektórych krajach OPEC w 1980 r.

Kraje	Udział procentowy dochodów ze sprzedaży ropy naftowej		
	w GNP	w dochodach budżetowych	we wpływach eksportowych
Katar	87	98	99
Arabia Saudyjska	80	94	96
FZEA	81	93	99
Kuwejt	70	95	92
Libia	66	85	98
Irak	40	68	90

Źródło: Z. Bąblewski, *Kraje naftowe*, Warszawa 1981, s. 29

dnionych w tabeli wskaźników, w porównaniu z rokiem 1980, co było skutkiem działań wojennych. Jak kształtowały się efekty gospodarcze Iraku w następnych latach, tego obecnie nie wiadomo, ponieważ dane takie nie są od 1982 r. publikowane.

Najważniejszym źródłem dochodu Iraku jest sprzedaż ropy naftowej.

Powyższa tabela uwidacznia znaczenie ropy naftowej w gospodarce Iraku i niektórych krajów OPEC. Kraje te w dużym stopniu wykorzystują dochody ze sprzedaży ropy naftowej na pokrycie wydatków rozwojowych.

Industrializacja kraju i rozwój gospodarki narodowej pochłaniają ogromne wydatki. W Iraku ponad 40% dochodu narodowego przeznaczają się na wydatki bieżące (zwykłe), pozostałą część na rozwój kraju i cele agencji wyspecjalizowanych, m. in. na pomoc dla krajów rozwijających się⁵.

⁵ *Iraq in Figures*, s. 8.

W okresie dwóch planów pięcioletnich (1971/72 - 1974/75 i 1976 - 1980) wydatki na rozwój gospodarki były przeznaczone przede wszystkim na rolnictwo — nawadnianie, tworzenie gospodarstw państwowych i mechanizację — oraz przemysł wydobywczy, głównie naftowy, a także siarkowy i fosforytowy.

Od 1980 roku na pierwsze miejsce w nakładach inwestycyjnych wysunął się przemysł przetwórczy, przede wszystkim hutnictwo, a następnie chemiczny i elektroniczny. Rolnictwo i przemysł wydobywczy znajdują

Tabela 5

Przyrost wartości produkcji globalnej i kapitału trwałego w przemyśle przetwórczym (lekkim) w latach 1968 - 1981, w mln ID

Objaśnienie	1968	Tempo wzrostu w latach 1968 - 1974	1974	Tempo wzrostu w latach 1975 - 1981	1981
Wartość produkcji globalnej	266,5	14,3%	594,9	15,8%	1797,9
Wartość kapitału trwałego	36,4	22,5%	123,7	25,2%	676,5

Źródło: *Centralny Raport*, s. 134.

się na drugim miejscu. Po roku 1980, ze względu na działania wojenne, nakłady inwestycyjne — z wyjątkiem nakładów na przemysł przetwórczy — zmniejszyły się w porównaniu z poprzednimi latami. Przemysł przetwórczy znacznie się rozwinął, a w 1982 r. jego udział w tworzeniu GNP doszedł do 18%⁶. Przyrost wartości produkcji globalnej i kapitału trwałego w przemyśle przetwórczym w roku 1981, w porównaniu z latami 1968 i 1974, przedstawia tabela 5⁷.

II. ORGANIZACJA GOSPODARKI IRAKU

Irak, którego trzonem jest ziemia Łady Al-Rafidejn (międzyrzecze Eufratu i Tygrysu) kojarzy się w pamięci ze świetnymi państwami sprzed tysiącleci: Sumerów i Akkadów, mocarstwem Babilońskim czy późniejszym Islamskim Kalifatem Bagdadzkim. Ale od XI wieku świetność ta była tylko przeszłością, a kraj znajdował się pod obcymi władaniami: tureckim, tatarskim, na powrót tureckim i (od 1914 r.) brytyjskim. Częściową niezawisłość uzyskał Irak w 1932 r., gdy stał się do pewnego stopnia niepodległą monarchią konstytucyjną, zależną jednak politycznie od Wielkiej Brytanii. Obalenie w 1958 r. monarchii i przekształcenie kraju w republikę było pełnym odzyskaniem niepodległości i zakończeniem za-

⁶ Patrz przyp. 4.

⁷ Brak danych za następne lata jest powodem zamknięcia tabeli 5 na roku 1981.

leżności politycznej i gospodarczej Iraku od Wielkiej Brytanii. Po 10 latach istnienia republiki, w 1968 r. doszła w niej do władzy Socjalistyczna Partia Odrodzenia Arabskiego Baas, która nadal tę władzę sprawuje.

Obecny Irak jest republiką demokracji ludowej, prowadzącą politykę społeczną i gospodarczą w myśl zasad socjalizmu⁸. Partią rządzącą jest partia Baas, z której wyłoniono Radę Dowództwa Rewolucji. Rada ta jest w Iraku władzą ustawodawczą, której ustawy i dekrety są wprowadzane w życie przez rząd jako władzę wykonawczą. Rada Dowództwa Rewolucji zatwierdza pięcioletnie plany rozwoju gospodarczego kraju, decyduje o polityce zagranicznej i wielu dziedzinach życia publicznego.

W 1980 r. powstało — na drodze wyborów — Zgromadzenie Narodowe, w celu pełnienia funkcji parlamentarnych. Ma ono w przyszłości zastąpić Radę Dowództwa Rewolucji w funkcjach ciała ustawodawczego, zatwierdzać budżet państwa, narodowe plany rozwoju, ratyfikować traktaty międzynarodowe, decydować o składzie Rady Ministrów⁹.

Rząd składa się obecnie z 25 ministrów. Wśród ministerstw gałęziowych znajdują się ministerstwa: Rolnictwa, Budownictwa, Handlu, Przemysłu Ciężkiego, Przemysłu Lekkiego i inne. Dawniejsze Ministerstwo Przemysłu podzielone jest od 1982 r. na dwa: Przemysłu Ciężkiego i Przemysłu Lekkiego, z uwagi na rozwój przemysłu przetwórczego i zwiększenie się jego udziału w tworzeniu produktu narodowego brutto.

Wzorując się na doświadczeniach innych krajów rozwijających się i kraje w socjalistycznych, rząd iracki przystąpił w 1959 r. do planowania rozwoju gospodarczego (głównym źródłem finansowania rozwoju jest dochód z eksportu ropy naftowej). Planowanie zapoczątkowano planem tymczasowym 1959-1960, aby następnie przejść do planów pięcioletnich.

W okresie po 1959 r. wydzielić należy dwa etapy, charakteryzujące się odmienną koncepcją i strategią społeczno-ekonomiczną rządu¹⁰. Pierwszy etap obejmuje lata 1959 - 1970 i przypada na początkowy okres istnienia republiki, kiedy to opracowany został plan tymczasowy 1959 - 1960 oraz dwa pierwsze plany pięcioletnie. Szereg niepowodzeń spowodowało, że były one realizowane w niskim stopniu. Główną przyczyną tych niepowodzeń był brak stabilizacji politycznej¹¹. Drugi etap natomiast rozpoczyna się od opracowania planu pięcioletniego na lata 1970/71 - 1974/75, po dojściu do władzy partii Baas. Dokonały się wówczas poważne zmiany w sferze społeczno-ekonomicznej kraju (reforma gospodarcza, upaństwowienie obcej własności) i — w związku z upaństwowieniem przemysłu

⁸ Zgodnie z obowiązującą konstytucją Iraku.

⁹ Uchwała nr 123 Rady Dowództwa Rewolucji z dnia 7 IV 1981 w sprawie powstania Zgromadzenia Narodowego i zasad jego działalności. *Al-Łakaa Al-Irakie* (Iracki Dziennik Urzędowy) 1981, nr 1247.

¹⁰ H. Al-Shemaa, *Al-Nedam Al-Idary Al-Irak* (System administracyjny Iraku), Bagdad 1983, s. 72.

¹¹ H. M. Kaka-Mala, *Al-Iktysyd Al-Irakie* (Gospodarka Iraku), Bagdad 1977, s. 41.

naftowego, z którego dochody czerpały dotychczas zagraniczne towarzystwa naftowe — nastąpił olbrzymi przyrost dochodów naftowych Iraku¹². Z uwagi na to wprowadzono korekty do założeń planu i wielkości nakładów inwestycyjnych, zwłaszcza na przełomie lat 1973/74, z którego to powodu nakłady inwestycyjne zaczęły gwałtownie wzrastać.

Zgodnie z założeniami planu poważną część nakładów przeznaczono na rozwój przemysłu i rolnictwa. Zwrócono przy tym uwagę na zwiększenie produkcji przemysłowej oraz gospodarki rolnej na potrzeby rynku wewnętrznego.

Plany roczne w pierwszych trzech okresach pięcioletnich były sporządzane na lata gospodarcze, nie pokrywające się z latami kalendarzowymi. Zmiana nastąpiła od IV planu pięcioletniego. W związku z tym w marcu 1975 r. Rada Dowództwa Rewolucji Iraku zaaprobowała plan przejściowy, obejmujący okres 9 miesięcy (do końca roku 1975). Plan ten nadal przewidywał zwiększenie nakładów inwestycyjnych z przeznaczeniem blisko trzeciej ich części na przemysł przetwórczy. Przewidziano też poważny wzrost importu, szczególnie dóbr inwestycyjnych.

IV plan pięcioletni objął lata 1976 - 1980. Do głównych jego zamierzeń należy zaliczyć: rozwój technicznej bazy gospodarki narodowej, rozbudowę infrastruktury ekonomicznej i socjalnej, wysokie tempo wzrostu przemysłu i jego dywersyfikację, poważny rozwój gospodarki rolnej w celu wyeliminowania importu żywności, podniesienie poziomu życia ludności oraz rozwój oświaty, nauki i ochrony zdrowia¹³.

Realizacja IV planu pięcioletniego doprowadziła do zmniejszenia udziału górnictwa naftowego w tworzeniu GNP (około 40% w 1980 r. wobec 54% w 1976 r.) na rzecz wzrostu udziału przemysłu przetwórczego i rolnictwa. Osiągnięto ponadto wzrost udziału sektora państwowego w życiu gospodarczym kraju.

Plan pięcioletni na lata 1981 - 1985 nastawiony jest nadal na industrializację kraju: powiększenie zdolności produkcyjnej przemysłu, zastosowanie nowej technologii oraz stworzenie nowych dziedzin przemysłu. Porównując pierwsze lata planów IV i V można zaobserwować duży wzrost łącznych nakładów inwestycyjnych. W 1976 r. wynosiły one 1494 mln ID, natomiast w 1981 r. 5509 mln ID¹⁴.

Wskutek wysokich nakładów inwestycyjnych Irak stał się wielkim placem budowy, zwłaszcza obiektów przemysłowych: petrochemicznych, metalurgicznych, produkcji materiałów budowlanych itp. Znajduje w tym wyraz program gospodarczy rządu, który wykorzystuje ogromne dochody naftowe na stworzenie nowoczesnej gospodarki o zdywersyfikowanej

¹² S, Salem, *Daur Al-Naft* (Rola Nafty w Iraku), Oil and Development Magazine 1981, nr 2, s. 25.

¹³ *The Middle East and North Africa 1977/78*, London 1977, s. 390.

¹⁴ B. Yusef, *Muasirat Iktisadija* (Wskaźniki gospodarcze), Al-Sinaa 1982, nr 1, s. 12,

strukturze gałęziowej. W realizacji tego programu główną rolę odgrywa sektor państwowy.

Przedsiębiorstwa państwowe istniały w Iraku już w okresie monarchii, ale jeszcze w latach sześćdziesiątych ich udział w tworzeniu dochodu narodowego wynosił niespełna 30%. Radykalna zmiana nastąpiła dopiero po objęciu władzy przez partię Baas. Obecnie sektor ten odgrywa dominującą rolę w gospodarce, gdyż jego udział w tworzeniu dochodu narodowego wzrósł do 70%. Ma on też w swojej gestii ponad 90% całego importu i około 70% eksportu¹⁵.

Sektor państwowy obejmuje praktycznie cały przemysł wydobywczy i większość przemysłu przetwórczego oraz transport. Dominacja tego sektora znajduje wyraz w nakładach inwestycyjnych, pochodzących w 75% ze źródeł publicznych, z których większość, w obecnym V planie pięcioletnim, przeznaczona jest na rozwój przemysłu przetwórczego (hutnictwa oraz przemysłu chemicznego i elektronicznego oraz rolnictwa). Na drugim miejscu znajdują się budownictwo mieszkaniowe i komunikacja, a także przemysł wydobywczy (udostępnianie nowych pól naftowych).

Sektor prywatny w czasie monarchii dominował w gospodarce Iraku dziś tylko w 22% partycypuje w tworzeniu dochodu narodowego, skupia też 15% importu i 23% eksportu. Sektor ten obejmuje przede wszystkim rzemiosło i usługi (turystyczne, transportowe, medyczne itp.). W przemyśle przetwórczym do sektora prywatnego należą niewielkie zakłady włókiennicze, spożywcze, meblarskie i skórzanecze.

Oprócz przedsiębiorstw państwowych i prywatnych, w Iraku funkcjonują również przedsiębiorstwa mieszane, z udziałem kapitałów państwowego i krajowego, a nawet zagranicznego kapitału prywatnego¹⁶.

Państwo, jako właściciela pewnej części kapitału przedsiębiorstw mieszanych, reprezentuje Bank Przemysłowy. Bank ten ma istotne znaczenie w powstawaniu i rozwoju sektora mieszanego, przy czym istnienie tego sektora wiąże się z istnieniem Banku Przemysłowego od 1946 r. Jednym z głównych celów utworzenia Banku był udział państwa w inwestycjach prywatnych w formie partycypacji i budowie nowych zakładów produkcyjnych, we współpracy z kapitałem prywatnym.

Do rozszerzenia się sektora mieszanego przyczyniło się stopniowe upaństwowianie, począwszy od 1964 r., kapitału zagranicznego, zainwestowanego w przedsiębiorstwa irackie. Uzyskanie znacznej ilości akcji w kapitale tych przedsiębiorstw dało państwu bezpośrednią kontrolę i wpływ na działalność obcych przedsiębiorstw¹⁷.

Sektor mieszany rozwinął się szczególnie po rewolucji w 1968 roku, zwłaszcza pod koniec lat siedemdziesiątych. Jednak mimo to przedsiębior-

¹⁵ J. Głodek, *Irak*, s. 199.

¹⁶ A. Shamma, *Kataa Muchtalat* (Sektor mieszany), Bagdad 1977, s. 81.

¹⁷ *Ibidem*, s. 77.

stwa sektora mieszanego tworzą obecnie tylko 8% dochodu narodowego. Są to niewielkie zakłady przemysłowe, głównie włókiennicze, elektroniczne, skórzane i usługowe. W sektorze mieszanym działa także pewna liczba przedsiębiorstw rolnych.

III. ROLA PAŃSTWA W SYSTEMIE GOSPODARCZYM IRAKU

Państwo odgrywa w Iraku poważną rolę ekonomiczną, zwłaszcza od czasu objęcia władzy w 1988 r. przez partię Baas. Do umocnienia pozycji państwa w życiu gospodarczym przyczyniło się upaństwowienie w latach 1972 - 1975 przemysłu naftowego, który uprzednio należał do towarzystw zagranicznych, oraz reforma rolna¹⁸.

Obecną rolę państwa w gospodarce Iraku ustaliła konstytucja Iraku z 1968 r.¹⁹, według której gospodarzem kraju jest rząd (Rada Ministrów), będący ciałem wykonawczym w stosunku do Rady Dowództwa Rewolucji. Do państwa należą następujące sprawy:

- 1) ustalanie i realizacja zadań administracyjno-prawnych, gospodarczych i społecznych, zarówno centralnych, jak i terenowych (zadania te zazwyczaj ujęte są w planie rozwoju gospodarki narodowej);
- 2) ustalanie i realizacja planu rozwoju gospodarki narodowej, zarówno planu długofalowego, jak i pięcioletniego;
- 3) ustalanie i realizacja budżetu państwa i budżetów rejonowych;
- 4) kierowanie systemem pieniężnym i bankowym oraz wymianą i obrotem pieniężnym zagranicznym;
- 5) sterowanie jednostkami gospodarczymi, państwowymi, prywatnymi i mieszanymi²⁰.

Realizacji tych zadań służy państwowa polityka cen, polityka pieniężna i handlu zagranicznego, monopol obrotu niektórymi środkami produkcji oraz polityka budżetowa i stopy procentowej oraz polityka podatkowa i amortyzacyjna państwa²¹.

Podstawą obecnej polityki cen w Iraku są uchwały partii Baas, podjęte na konferencjach krajowych w latach 1974 i 1980²². Uchwały te dotyczą cen wyrobów zaopatrzeniowych i konsumpcyjnych, pochodzących z przedsiębiorstw państwowych, mieszanych i prywatnych konkurujących ze sobą na rynku irackim oraz cen wyrobów importowanych. Ce-

¹⁸ A. Hasib, *Baur Al-Daula* (Rola państwa), *Oil and Development Magazine* 1980, nr 6, s. 33.

¹⁹ Zgodnie z obowiązującą konstytucją.

²⁰ H. M. Kaka-Mala, *Al-Iktysyd*, s. 421.

²¹ Ibidem, s. 425.

²² Zadeklarowane było ustalenie cen artykułów pierwszej potrzeby i panowanie nad konkurencją cen na rynku pozostałych artykułów konsumpcyjnych i produkcyjnych.

lem tych uchwał jest regulowanie cen przez państwo i hamowanie ich wzrostu. Organami państwa, do których te zadania należą, są:

1. Centralna Komisja Cen, powołana do życia w 1974 r. w celu kontrolowania cen artykułów przemysłu lekkiego (konsumpcyjnych i zaopatrzeniowych) produkowanych przez przedsiębiorstwa i zakłady prywatne i mieszane. Komisja ustala zasady kalkulacji cen i sprawdza prawidłowość danych wykazywanych w sprawozdaniach, dotyczących kalkulacji kosztów. Komisja uwzględnia wymagania podatkowe oraz roczne wskaźniki rynkowe, co ma dla przedsiębiorstw prywatnych i mieszanych istotne znaczenie.

2. Komisja Cen Artykułów Rolniczych, powołana do życia w roku 1975 w celu regulowania i ustalania cen artykułów rolniczych. Ceny tych artykułów ustala się na podstawie różnych wskaźników, m. in. kosztów produkcji, cen z poprzednich lat itp. Ogólne zasady kalkulacji tych cen są podobne do zasad kalkulacji cen wyrobów przemysłowych w przedsiębiorstwach prywatnych i mieszanych.

3. Komisje cen, podlegające odpowiednim zjednoczeniom i ministerstwom, którym podlegają przedsiębiorstwa państwowe. Komisje te są powołane do ustalania i regulowania cen artykułów przemysłowych, zaopatrzeniowych i konsumpcyjnych, wytwarzanych przez przedsiębiorstwa państwowe. Przy ustalaniu cen Komisje kierują się przede wszystkim interesem ludności, stawiając na drugim miejscu zapewnienie przedsiębiorstwom odpowiedniego zysku. Te same Komisje ustalają ceny artykułów importowanych, zarówno o przeznaczeniu produkcyjnym, jak i konsumpcyjnym. Są one ustalane na ogół przez dodanie 15% narzutu marży do kosztu zakupu importowanego produktu.

Od 1980 r. komisje do spraw cen zaczęły tracić panowanie nad cenami na rynku w Iraku, przede wszystkim z powodu spekulacji i wywołanego przez wojnę wzrostu stopy inflacji²³.

Instrumentem sterowania działalnością przedsiębiorstw, zwłaszcza prywatnych i mieszanych, jest również państwowy monopol obrotu niektórymi artykułami, grającymi dla nich rolę środków produkcji. Państwowym monopolem obrotu objęte są niektóre:

- produkty rolnicze, przede wszystkim bawełna, tytoń i niektóre rodzaje daktyli,
- artykuły przemysłowe, przede wszystkim aluminium i cement²⁴.

W dziedzinie handlu zagranicznego państwo przede wszystkim ustala, dla osób fizycznych i przedsiębiorstw, dopuszczalną górną granicę wartości importu i eksportu poszczególnych towarów. Podwyższenie lub obniżenie dopuszczalnej górnej granicy importu towarów zależy między in-

²³ Informacje te uzyskał autor z wywiadów przeprowadzonych z pracownikami tych Komisji w pierwszej połowie 1983 roku.

²⁴ A. Mnet, *Medzial Al-Rekaba* (Zakres monopolu), Al-Sinaa 1982, nr 1, s. 10.

nymi od aktualnej sytuacji gospodarczej kraju i znaczenia towarów importowanych dla rozwoju kraju. W ostatnich latach państwo podwyższyło granicę wartości importu (a równocześnie granicę przydziału dewiz) na takie produkty, jak: maszyny budowlane, samochody, półfabrykaty itp. Natomiast obniżone zostały limity wartości importu towarów, uznanych za zaspokajające mniej pilne potrzeby, np. kosmetyków, zabawek itp.²⁵

Instytucją państwową, która prowadzi politykę pieniężną i kredytową, jest Bank Al-Merkezi (Centralny Bank Iracki). Gra on rolę instytucji emisyjnej i banku banków. Do najważniejszych jego funkcji należy:

- regulowanie emisji pieniądza,
- utrzymywanie ustalonej wielkości i struktury pokrycia obiegu pieniężnego w rezerwach złota, srebra, weksli zagranicznych i krajowych itp.,
- polityka stopy procentowanej od kredytów bankowych,
- organizacja obiegu pieniężnego, przede wszystkim ustalenie sfery obiegu bezgotówkowego i gotówkowego,
- ustalenie zasad obrotów pieniężnych z zagranicą i transakcji dewizowych oraz limitów przydziałów dewiz dla osób prawnych i fizycznych²⁶.

Prawnym środkiem płatniczym w Iraku jest iracki dinar. Jest on walutą wymiennalną, której aktualny oficjalny kurs, w stosunku do dolara USA, wynosi 3,3337 za 1 ID. Kurs ten, mimo że jest traktowany jako stały, zmienia się, reagując na wzrost stopy inflacji, zmiany cen (głównie ropy naftowej), sytuację polityczną itp.

Ustalana przez Centralny Bank Iracki wysokość stopy procentowej od kredytów udzielanych jednostkom gospodarczym przez banki branżowe lub uniwersalne, jest zróżnicowana zależnie od regionów kraju i miast, gałęzi gospodarki i rodzajów działalności, będącej przedmiotem kredytowania. Celem zróżnicowania stopy procentowej jest wspieranie rozwoju regionów, gałęzi gospodarki lub rodzajów działalności, np. budownictwo mieszkaniowe, dla których kredyt jest niżej oprocentowany²⁷.

Głównymi instrumentami polityki finansowej państwa w stosunku do przedsiębiorstw są podatki. Stosowane są podatki pośrednie, obciążające koszty przedsiębiorstwa i w kalkulowywane w cenę sprzedaży produktów oraz podatek bezpośredni, obciążający dochód przedsiębiorstwa. Podstawą podatku dochodowego jest zysk; podatek jest progresywny, według progresji szczeblowanej, a obciążane są nim jednakowo przedsiębiorstwa wszystkich trzech sektorów²⁸.

²⁵ Ibidem.

²⁶ M. A. Azzałi, *Nehle Dzihaz masrefi esztyraki* (Tendencja do socjalistycznego aparatu bankowego w Iraku), Bagdad 1982, s. 31.

²⁷ M. A. Azzałi, *Nehle*, s. 42.

²⁸ Ustawa RM nr 36 z dnia 5 I 1936 r., zm. ustawa nr 93 z 1976 r. w sprawie podstawy opodatkowania oraz stopy podatkowej w podatku dochodowym, Al-Łakaa Al Irakie (Iracki Dziennik Urzędowy) nr 2500 z 1976 r.

Z podatkiem dochodowym łączą się przepisy amortyzacyjne. Państwo ustala dopuszczalne metody amortyzacji i wysokości stawek, według których przedsiębiorstwa mają prawo wliczać amortyzację w koszty przy obliczaniu zysku, jako podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym. Wybór metod amortyzacji wśród metod dopuszczalnych i ustalenie wysokości stawki, w dozwolonych przepisami granicach, są pozostawione przedsiębiorstwu²⁹. Przedsiębiorstwa państwowe ponadto przekazują państwu połowę opodatkowanego rocznego zysku, tytułem spłaty kapitału, w jaki zostały przez państwo wyposażone³⁰.

Rozległy sektor państwowy, obejmujący najważniejsze dla gospodarki Iraku dziedziny produkcji; dysponowanie przez państwo podstawowymi dla Iraku dochodami naftowymi i finansowanie z nich rozwoju kraju zgodnie z państwowymi programami rozwoju gospodarczego, wpływ państwa na funkcjonowanie kapitału prywatnego przez udział kapitałowy państwa w przedsiębiorstwach sektora mieszanego, a obok tego, różnorodne instrumenty oddziaływania państwa na wszystkie przedsiębiorstwa — zapewniają państwu istotny wpływ na życie gospodarcze kraju, jakkolwiek gospodarka Iraku ma wiele cech gospodarki rynkowej.

IV. OGÓLNE SPOJRZENIE NA SYSTEM GOSPODARCZY IRAKU

Bogactwa naturalne i planowa gospodarka złożyły się na osiągnięcia gospodarcze Iraku, o których dobitnie świadczy wysokie, przekraczające 25% tempo wzrostu GNP w latach 1975 - 1980. Pokazuje to, że gospodarka tego kraju jest zdolna do szybkiego rozwoju.

Ogromne znaczenie dla gospodarki Iraku ma także eksport najważniejszego dla tego kraju produktu przemysłu wydobywczego — ropy naftowej. Jednakże gospodarka Iraku nie jest skoncentrowana wyłącznie wokół przemysłu wydobywczego, ale została nastawiona na rozwój bardziej wszechstronny. Pierwsze pod względem nakładów inwestycyjnych miejsce w programach gospodarczych zajmuje industrializacja poprzez rozwój przemysłu przetwórczego, którego udział w GNZ doszedł w 1982 r. (ostatni rok, dla którego publikowane są dane liczbowe o gospodarce Iraku) do 18%. Nie zaniedbuje się także inwestycji w rolnictwo.

²⁹ Ustawa R.M. nr 33 z dnia 8 II 1957 w sprawie amortyzacji w przedsiębiorstwach prywatnych i mieszanych oraz Ustawa R.M. nr 16 z dnia 8 VII 1981 w sprawie amortyzacji w przedsiębiorstwach państwowych, podlegających przepisom ustawy R.M. nr 92 z 1976 r. o podziale zysku w przedsiębiorstwach państwowych, Al-Łakaa -Al Irakie nr 2530 z 1977 r.

³⁰ Wpłaty te są traktowane jako zwrot kapitału przydzielanego przedsiębiorstwu państwowemu ze środków budżetu państwa w formie pożyczki. Patrz: Ustawa R.M. nr 101 z dnia 21 I 1964 w sprawie podziału zysku przedsiębiorstwa państwowego; zm. Ustawa nr 92 z 1978 r., Al-Łakaa Al-Irakie nr 2500 z 1976 r.

W systemie gospodarczym Iraku wielką rolę odgrywa państwo. Państwo steruje produkcją i rozwojem gospodarczym kraju według państwowych programów gospodarczych. Służy temu przede wszystkim rozległy udział państwa w produkcji, dzięki istnieniu przedsiębiorstw państwowych, które zastąpiły przede wszystkim kapitał zagraniczny w przemyśle wydobywczym.

Jednakże przedsiębiorstwa państwowe nie są jedynym — z punktu widzenia własności — sektorem gospodarczym Iraku. Powstaje w nich wprawdzie dominująca część (około 70% dochodu narodowego), ale obok nich działają producenci prywatni i przedsiębiorstwa mieszane, z udziałem kapitałowym państwa i prywatnych właścicieli. Cechą charakterystyczną systemu gospodarczego Iraku jest to, że przedsiębiorstwa państwowe, tak jak prywatne i mieszane, prowadzą gospodarkę rynkową.

Na sterowanie wszystkimi przedsiębiorstwami nastawiona jest finansowa polityka państwa, przede wszystkim podatkowa i kredytowa banków, będących instytucjami państwowymi oraz państwowa regulacja cen.

W tym świetle system gospodarczy Iraku rysuje się jako kombinacja gospodarki planowej i kontrolowanej przez państwo gospodarki rynkowej.

THE ECONOMIC SYSTEM OF IRAQ

S u m m a r y

Both natural resources and planned economy contributed to the economic achievements of Iraq manifested by a high, exceeding 25% rate of economic growth (GNP) in the years 1975 -1980. Exports of the most important product of the extractive, industry-which is oil-have the crucial importance for the country's economy. Yet the economy is not entirely concentrated on that industry. The first place in investment expenditures, in economic programs is occupied by the development of manufacturing industry, which share in the 1982 GNP was up to 18%. The investments in agriculture are also not neglected.

The State plays the vital part in the economic system of Iraq. It is controlling the production and development according to the State economic programs. The State's share in the production is also large on account of the existence of the State enterprises which replaced the foreign capital in the extracting industry. The dominating part of the national income (approximately 70%) is generated by the State enterprises. Alongside, there are private producers operating and mixed enterprises with the capital share of State and private persons., State firms private and mixed companies are pursuing the market economy.

The State financial policies are oriented to control all the enterprises by means of taxation policy as well as credit policies of banks which are State owned in Iraq, not to mention the State price ruling. Thus the economic system of Iraq seems to be a combination of the plan economy and State controlled market economy.